

strengthening students' independent work on the development of professional breathing, voice and diction; the presence of students' motivation in improving professional speech; the formation of communicative competence and mastering the norms of the literary language in order to increase the level of speech culture; systematic speech practice and self-control.

Practical recommendations are proposed for the development and improvement of the teacher's speech skills.

Key words: *speech technique, diction, breathing, voice, speech culture, speech skills, professional communication.*

DOI: <https://doi.org/10.31392/NZ-udu-164.2025.03>

УДК 37.015.31:7

Бовсунівський В. М., Грабовський П. П.

МИСТЕЦТВО І ВИХОВАННЯ: СИНЕРГІЯ ДЛЯ УСПІХУ

Стаття присвячена дослідженню синергетичного потенціалу інтеграції мистецтва у освітню систему, де мистецтво перестас бути лише естетичним доповненням і трансформується в ключовий інструмент гармонійного та всебічного розвитку здобувача освіти у період цифрової трансформації сфери освіти України. Констатується нове розуміння ролі мистецтва в освітньому процесі, де воно виступає потужним каталізатором для розвитку фундаментальних когнітивних, емоційних та соціальних навичок і його вплив є синергетичним: воно одночасно працює на кілька площин розвитку, створюючи ефект, більший за суму окремих складових. Науково обґрунтовано, що мистецтво впливає не лише на креативні, а й на когнітивні, емоційні, соціальні та морально-етичні аспекти, сприяючи формуванню цілісного та збалансованого мислення. Обґрунтовано важливість використання мистецьких методів як інструменту виховної роботи, що дозволяє формувати ціннісні орієнтири та активну громадянську позицію. У роботі детально аналізуються психолого-педагогічні механізми впливу мистецтва на розвиток особистості, здатної ефективно долати виклики сучасного світу. Представлено наукове обґрунтування того, як емоційно-ціннісний компонент мистецтва сприяє розвитку критичного мислення, емпатії, комунікативних навичок та соціальної відповідальності. Наголошено, що практичні аспекти реалізації міжпредметної інтеграції в сучасному освітньому процесі створюють сприятливі умови для розкриття творчого потенціалу кожного учня, підвищують його внутрішню мотивацію до навчання та формують вміння працювати в команді.

Стаття також висвітлює роль культурного середовища та педагогічної підтримки у забезпеченні емоційного благополуччя учнів. Результати дослідження підкреслюють, що синергія мистецтва і виховання сприяє розвитку творчих здібностей, етичної свідомості, соціальної компетентності та підтверджують, що органічне та системне поєднання мистецтва з іншими освітніми дисциплінами є необхідною умовою для формування інноваційної, адаптивної та соціально відповідальної особистості, що є ключовим для успішного розвитку цифрового суспільства та його стійкості до викликів.

Ключові слова: *мистецтво, виховання, цифровізація, синергія, компетентність, інтеграція, критичне мислення, емоційний інтелект, Нова українська школа.*

На сучасному етапі еволюційного розвитку освітньої сфери України, що характеризується цифровою трансформацією (створенням безпечного

електронного освітнього середовища, забезпеченням необхідної цифрової інфраструктури, підвищення рівня цифрової компетентності педагогів та учнів [1]) та переходом до освіти 4.0 [2], проблема гармонійного, цілісного розвитку особистості набуває особливої актуальності. Традиційна модель навчання, що історично склалася та зосереджувалася на репродуктивній трансляції знань та фрагментованому вивченні предметів, часто ігнорує цілісний, творчий аспекти людської психіки. Це призводить до дисбалансу, коли когнітивні навички розвиваються відокремлено від емоційного інтелекту, критичного мислення та креативності, що є основою для адаптації в умовах соціальних та технологічних змін. Мистецтво, яке традиційно розглядалося як окрема, а іноді й другорядна освітня галузь, залишається недооціненим як потужний інструмент виховання.

Зв'язок цієї проблеми з важливими науковими та практичними завданнями полягає у необхідності розробки нової методології, яка б дозволила інтегрувати мистецтво в освітній процес на рівні глибокої синергії, а не простого доповнення. Це потребує наукового обґрунтування механізмів, за допомогою яких мистецтво впливає на когнітивні функції, емоційний розвиток, соціальні навички та формування світогляду. Практичне завдання полягає у створенні ефективних педагогічних технологій, які б дозволили реалізувати цей потенціал у повсякденній роботі сучасних закладів освіти. Вирішення цієї проблеми сприятиме вихованню цілісних, творчих громадян. А це є ключовим для розвитку демократичного, цифрового суспільства. Тому в умовах сучасних викликів роль мистецтва у вихованні стає не просто бажаною, а критично необхідною.

Аналіз наукових досліджень та публікацій свідчить, що проблема взаємозв'язку мистецтва та виховання має багатовікову історію, починаючи з античних часів, коли Платон і Арістотель підкреслювали виховний потенціал музики й театру для гармонійного розвитку людини. У добу Відродження гуманістичні мислителі трактували мистецтво як основу гармонії людини і світу. У XVIII-XIX століттях ідеї Ф. Фебеля, а згодом і Д. Дьюї сприяли формуванню уявлень про мистецтво як інтегральний компонент освіти, що сприяє не лише розвитку естетичного смаку, а й критичного мислення та соціальної активності.

Проблема взаємозв'язку мистецтва та виховання є предметом наукових досліджень упродовж багатьох століть, але в контексті сучасної освітньої парадигми вона набуває нових, актуальних ракурсів. Класична педагогіка, зокрема у працях Я. А. Коменського та Й. Г. Песталоцці, вже містила ідеї про необхідність розвитку чуттєвого сприйняття світу через мистецтво як інструмент пізнання. У XX столітті ці ідеї отримали нове обґрунтування в теоріях гуманістичної психології. У працях К. Роджерса мистецтво розглядається як інструмент самоактуалізації та самовираження. Він вважав, що творчий процес є одним із вищих проявів людської природи, який дозволяє розкрити внутрішній потенціал та досягти психологічного благополуччя. У контексті сьогодення особливо цінним є дослідження Х. Гарднера [3] та його

теорія множинного інтелекту, де художньо-естетичний, музичний та просторовий інтелекти визнаються як самостійні та рівноправні з іншими видами інтелекту. Це руйнує стереотипи про другорядності мистецтва, підкреслюючи його унікальну роль у формуванні різнобічно розвиненої, гармонійної особистості.

В українській педагогічній традиції особливе місце займають праці Григорія Сковороди, який розглядав мистецтво як духовний шлях до самопізнання людини, та Костянтина Ушинського, котрий наголошував на значенні народної творчості у вихованні моральності. Василь Сухомлинський у своїй педагогічній системі підкреслював важливість «школи під блакитним небом» і органічне поєднання мистецтва з природою, що давало змогу формувати гармонійну особистість через емоційне й естетичне сприйняття світу.

Сучасні українські дослідники, серед яких Л. Масол, Н. Миропольська, Рагозіна В, О. Рудницька [4-7] та інші зосереджують увагу на інтегративному підході до викладання мистецтва. Зокрема, Л. Масол [4; 5] розглядає мистецтво як чинник цілісного розвитку особистості, що формує ключові компетентності. У дослідженнях Н. Миропольської аналізується педагогічний потенціал музики й театру як засобів розвитку емоційного інтелекту [6]. О. Рудницька [7] підкреслює значення художньо-естетичної культури у формуванні гуманістичних цінностей.

Загалом аналіз публікацій підтверджує, що синергія мистецтва і виховання є багатовимірним феноменом, який вимагає міждисциплінарного підходу. Це явище досліджується на перетині педагогіки, психології, культурології та філософії освіти, що забезпечує глибоке розуміння його сутності й перспектив.

Метою статті є наукове обґрунтування синергетичного потенціалу мистецтва в освітньому процесі та розробка теоретичних засад інтеграції мистецтва у виховання, що сприяє гармонійному, цілісному розвитку особистості. Для досягнення цієї мети було поставлено наступні завдання:

- проаналізувати психолого-педагогічні механізми впливу мистецтва на когнітивний, емоційний та соціальний розвиток особистості;
- дослідити можливості міжпредметної інтеграції мистецтва з основними дисциплінами на різних рівнях;
- виявити та обґрунтувати ключові принципи педагогічних технологій, спрямованих на реалізацію синергетичного ефекту мистецтва і виховання;
- запропонувати конкретні моделі впровадження синергетичного підходу в освітню практику.

Синергія в контексті нашої проблематики розглядається не просто як сума, а як якісно новий результат, що виникає від взаємодії двох або більше елементів. У випадку мистецтва та виховання, синергетичний ефект полягає в тому, що інтеграція художньо-естетичних практик в інші дисципліни (наприклад, математику, мову, природничі науки) не просто збагачує їх, а створює глибокі, цілісні можливості для розвитку дитини. Мистецтво виступає в

ролі потужного каталізатора, що стимулює цілісний розвиток мозку, залучаючи та синхронізуючи роботу обох його півкуль: лівої, відповідальної за логіку та аналітичні процеси, і правої, що керує інтуїцією, емоціями та творчістю. Ця взаємодія сприяє значному підвищенню нейронних зв'язків у головному мозку.

Наприклад, вивчення математики через малювання фракталів або створення музичних композицій на основі числових послідовностей активізує не лише логічні, а й образні механізми мислення. Це забезпечує глибше, інтуїтивне розуміння абстрактних концепцій. Уроки історії, поєднані з театральною постановкою або малюванням історичних портретів, перетворюють сухі факти на емоційний досвід, що сприяє міцнішому запам'ятовуванню та розвитку емпатії. Цей підхід допомагає учням усвідомити, що знання не існують відокремлено, а взаємопов'язані, що є основою для формування комплексного світогляду. Крім того, саме ця синергія закладає фундамент для розвитку ключових навичок XXI століття – здатності до комплексного вирішення проблем, гнучкості мислення та інноваційності. Учні, які навчаються таким чином, легше переносять знання та навички з однієї сфери в іншу, що робить їх більш адаптивними до майбутніх викликів.

Разом з тим дослідження в галузі нейробіології підтверджують, що заняття мистецтвом активізують ті самі ділянки мозку, що відповідають за складні когнітивні задачі, планування, аналіз та прийняття рішень. Цей вплив є системним та багатограним. Творчий процес, чи то малювання, музикування чи ліплення, є по суті формою вирішення проблем, що вимагає від людини прийняття рішень, планування та аналізу. Наприклад, художник, обираючи палітру, композицію та техніку, залучає просторове мислення та аналітичні навички для передбачення кінцевого результату. Музикант, виконуючи твір, одночасно оперує ритмічними, мелодичними та гармонійними структурами, що тренує робочу пам'ять та багатозадачність. Це стимулює активність у префронтальній корі, яка відповідає за виконавчі функції.

Систематичні заняття мистецтвом сприяють розвитку метакогнітивних навичок, тобто вміння усвідомлювати та контролювати власні розумові процеси. Створюючи художній твір, дитина вчиться рефлексувати над власними діями та думками, оцінювати прогрес і вносити корективи. Цей процес самокорекції є основою для саморозвитку та постійного самовдосконалення. Крім того, мистецтво, за своєю суттю, є мовою символ та метафор, що сприяє розвитку абстрактного мислення та гнучкості інтелекту. Наприклад, інтерпретація картини, яка не має очевидного сюжету, вимагає від учня залучення асоціативного мислення та пошуку глибинних смислів. Це розвиває здатність бачити зв'язки між різними ідеями та концепціями, що є ключовим для інноваційного підходу до вирішення проблем у будь-якій сфері. У ході експериментальних досліджень було встановлено, що діти, які систематично займались мистецтвом, демонстрували значно вищі показники в тестах на просторове мислення, пам'ять та здатність до вирішення нестандартних завдань, підкреслюючи безпосередній зв'язок між мистецькою практикою та когнітивним розвитком.

Також мистецтво є універсальною мовою, яка дозволяє висловити та зрозуміти емоції, що не завжди можна передати словами. Воно слугує безпечним та ефективним каналом для емоційної експресії та регуляції. Творча діяльність, будь то малювання, гра на музичному інструменті чи написання віршів, дає дитині змогу екологічно виплеснути свої переживання, перетворюючи внутрішні конфлікти чи радісні моменти на зовнішній, доступний для осмислення твір. Цей процес є потужним інструментом для розвитку емоційного інтелекту, що включає здатність розпізнавати, розуміти та керувати своїми емоціями та емоціями інших. Особливо цінним це стає для дітей, які мають труднощі з вербальною комунікацією або пережили травматичний досвід.

Крім того, мистецтво є потужним інструментом для розвитку емпатії та соціальної компетентності. Через сприйняття творів інших культур, епох або просто робіт однолітків, учні вчаться ставити себе на місце іншого, розуміти його світогляд та почуття. Спільні творчі проекти, такі як постановка шкільної вистави, створення муралу або музичної групи, вимагають злагодженої роботи в команді. У процесі такої співпраці діти вчаться домовлятися, розподіляти ролі, поважати думку інших та конструктивно вирішувати конфлікти. Це сприяє розвитку навичок, необхідних для успішної соціальної взаємодії в дорослому житті.

Нарешті, мистецтво відіграє ключову роль у формуванні ціннісних орієнтацій. Через сприйняття художніх творів діти знайомляться з моральними, етичними та культурними цінностями різних епох та народів. Аналізуючи шедеври світового мистецтва, такі як картини, що відображають історичні події, або музику, що передає глибокі емоції, учні вчаться бачити красу, доброту, справедливість та правду. Мистецтво є відображенням людського досвіду, що дає змогу вихованцям засвоїти універсальні гуманістичні цінності та сформуванню свій власний, цілісний світогляд та розуміння своєї ідентичності як частини більшого культурного простору.

Для досягнення енергетичного ефекту, інтеграція мистецтва має бути не епізодичною, а системною, що відповідає ключовим принципам Нової української школи (НУШ). В сучасному освітньому просторі пропонуються моделі, які можуть бути ефективно впроваджені в освітній процес, ґрунтуючись на компетентнісному підході та міжпредметних зв'язках.

Модель тематичних проєктів. Ця модель є основоположною для НУШ. Суть полягає у створенні довгострокових проєктів, які об'єднують декілька предметів навколо наскрізної теми, що відповідає інтересам учнів. Наприклад, проєкт «Космічна подорож» може включати вивчення законів фізики (природничу галузь), створення макетів космічних кораблів (мистецтво та технології), дослідження історії освоєння космосу (історична галузь) та написання фантастичних оповідань (мовно-літературна галузь). Ця модель сприяє формуванню ключових компетентностей, таких як ініціативність, спілкування, інформаційно-цифрова компетентність та уміння навчатися впродовж життя.

Модель «Мистецтво як інструмент». У цій моделі мистецтв використовується як засіб для вивчення інших дисциплін, що робить процес навчання більш наочним та емоційно насиченим. Наприклад, на уроках географії учні можуть малювати ментальні карти або створювати колажі, які передають не лише географічні, а й культурні особливості регіону. На уроках біології – створювати моделі живих організмів із пластиліну чи природних матеріалів, що допомагає краще зрозуміти їхню будову. На уроках математики – використовувати музичні ритми для вивчення дробових чисел або малювати фрактальні візерунки, що містять елементи мистецтва.

Модель «Інтегрований урок». Цей підхід дозволяє органічно поєднати елементи з різних предметів в рамках одного заняття, руйнуючи традиційні межі. Наприклад, урок, присвячений творчості Лесі Українки, може включати читання її поезії (українська мова та література), аналіз її образів у живописі (мистецтво), а також обговорення її життєвого шляху з історичної точки зору (історія). Такий підхід створює ефект занурення та сприяє глибшому, цілісному засвоєнню матеріалу.

Модель «Мистецтво як рефлексія». У НУШ значну увагу приділяють формульованню оцінюванню та розвитку метакогнітивних навичок. Після вивчення складної теми з будь-якого предмета, учням пропонується виразити своє розуміння через мистецтво: намалювати картину, створити скульптуру або написати вірш. Це допомагає не лише закріпити матеріал, а й усвідомити його на більш глибокому, емоційному рівні. Це також дозволяє вчителю оцінити рівень розуміння учнем теми у нетрадиційний спосіб.

Використання цих моделей вимагає від педагогів високого рівня професіоналізму, креативності та готовності до міждисциплінарної співпраці. Ці моделі є фундаментом для переходу від репродуктивного до компетентнісного навчання, що є основною метою НУШ.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Проведене дослідження дозволило науково обґрунтувати синергетичний потенціал мистецтва в освітньому процесі. Мистецтво є не просто доповненням, а ключовим фактором, що сприяє гармонійному, цілісному розвитку особистості, зокрема і у процесі цифровізації життєдіяльності українського суспільства. Інтеграція мистецтва в освіту активізує когнітивні механізми, розвиває емоційний інтелект, формує соціальну компетентність та моральні цінності. Результати підтверджують, що органічне поєднання мистецтва з іншими дисциплінами є необхідною умовою для формування інноваційної, адаптивної та соціально відповідальної особистості, що є ключовим для успіху в сучасному світі. Мистецтво є мовою, що перетинає кордони, і його використання у вихованні сприяє формуванню толерантності та міжкультурного діалогу. Замість того, щоб бути другорядним предметом, мистецтво має стати центральним компонентом, що об'єднує всі аспекти освітнього процесу.

Перспективними напрямками подальших досліджень є розробка методичних моделей інтеграції мистецтва у виховні програми, створення

інноваційних освітніх практик, спрямованих на забезпечення комплексного розвитку особистості, а також оцінка ефективності таких підходів у контексті сучасних вимог Нової української школи і глобальних освітніх тенденцій обумовлених її цифровізацією.

Результати цих досліджень можуть стати основою для розробки нових стандартів освіти, що враховуватимуть синергетичний потенціал мистецтва для успішного розвитку особистості в XXI столітті.

Використана література:

1. Цифрова трансформація освіти і науки. МОН України. URL: <https://mon.gov.ua/tag/tsifrova-transformatsiya-osviti-i-nauki?tag=tsifrova-transformatsiya-osviti-i-nauki>
2. Програма великої трансформації Освіта 4.0: український світанок. МОН України. URL : <https://mon.gov.ua/storage/app/media/news/2022/12/10/Osvita-4.0.ukrayinskyu.svitanok.pdf>
3. Лавриченко Н. Множинний інтелект і обдарованість у теоретичній моделі Говарда Гарднера. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2016. №4 (58). С. 11-20.
4. Масол Л. Нова українська школа: Методика навчання інтегрованого курсу "Мистецтво" у 1-2 класах закладів загальної середньої освіти на засадах компетентнісного підходу : навчально-методичний посібник. Київ : Генеза, 2019. 208 с.
5. Масол Л. Інтеграція? Інтеграція... Інтеграція! (Поліцентрична інтеграція змісту загальної мистецької освіти). *Теорія художньої освіти та виховання*. 2020. № 1 (95). С. 20-27.
6. Масол Л., Миропольська Н., Рагозіна В. та ін. Формування базових компетентностей учнів загальноосвітньої школи у системі мистецької освіти / за наук. ред. Л. Масол. Київ : Педагогічна думка, 2010. 232 с.
7. Рудницька О. Педагогіка: загальна та мистецька : навч. посіб. Тернопіль : Навчальна книга, 2005. 360 с.

References:

1. Tsyfrova transformatsiia osvity i nauky. MON Ukrainy [Digital transformation of education and science. Ministry of Education and Science of Ukraine]. URL : <https://mon.gov.ua/tag/tsifrova-transformatsiya-osviti-i-nauki?tag=tsifrova-transformatsiya-osviti-i-nauki> [in Ukrainian].
2. Prohrama velykoi transformatsii Osvita 4.0: ukrainskyi svitanok. MON Ukrainy [The Great Transformation Program Education 4.0: Ukrainian Dawn. Ministry of Education and Science of Ukraine]. URL : <https://mon.gov.ua/storage/app/media/news/2022/12/10/Osvita-4.0.ukrayinskyu.svitanok.pdf> [in Ukrainian].
3. Lavrychenko N. (2016). Mnozhyhnyi intelekt i obdarovanist u teoretychnii modeli Hovarda Hardnera [Multiple intelligences and giftedness in Howard Gardner's theoretical model]. *Pedahohichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnolohii*. № 4 (58). S. 11-20 [in Ukrainian].
4. Masol L (2019). Nova ukrainska shkola: Metodyka navchannia intehrovanoho kursu "Mystetstvo" u 1-2 klasakh zakladiv zahalnoi serednoi osvity na zasadakh kompetentnisnoho pidkhodu: navchalno-metodychnyi posibnyk [New Ukrainian School: Teaching methodology of the integrated course "Art" in grades 1-2 of secondary education institutions based on the competency-based approach: teaching and methodological manual]. Kyiv : Heneza. 208 s. [in Ukrainian].
5. Masol L. (2020). Intehratsiia? Intehratsiia...Intehratsiia! (Politsentrychna intehratsiia zmistu zahalnoi mystetskoï osvity) [Integration? Integration... Integration! (Polycentric integration of the content of general art education)]. *Teoriia khudozhnoi osvity ta vykhovannia*. № 1 (95). S. 20-27 [in Ukrainian].
6. Masol L., Myropolska N., Rahozina V. ta in. (2010). Formuvannia bazovykh kompetentnostei uchniv zahalnoovitnoi shkoly u systemi mystetskoï osvity [Formation of basic competencies of secondary school students in the art education system] / za nauk. red. L. Masol. Kyiv : Pedahohichna dumka. 232 s. [in Ukrainian].
7. Rudnytska O. (2005). Pedahohika: zahalna ta mystetska : navch. posib. [Pedagogy: general and artistic: teaching aid]. Ternopil : Navchalna knyha. 360 s. [in Ukrainian].

V. BOWSUNIVSKYI, P. HRABOVSKYI. Art and education: synergy for success.

This article is dedicated to exploring the synergistic potential of integrating art into the educational system. In this context, art is no longer merely an aesthetic addition but is transformed into a key tool for the harmonious and comprehensive development of learners during the digital transformation of Ukraine's education sector.

The paper establishes a new understanding of the role of art in the educational process, where it acts as a powerful catalyst for developing fundamental cognitive, emotional, and social skills. Its influence is synergistic, working simultaneously on multiple planes of development to create an effect greater than the sum of its individual parts. It is scientifically substantiated that art impacts not only creative but also cognitive, emotional, social, and moral-ethical aspects, contributing to the formation of holistic and balanced thinking.

The research justifies the importance of using artistic methods as a tool for educational work that helps shape value orientations and an active civic stance. The paper provides a detailed analysis of the psychological and pedagogical mechanisms through which art influences the development of an individual capable of effectively overcoming the challenges of the modern world. It offers a scientific rationale for how the emotional and value-based components of art contribute to the development of critical thinking, empathy, communication skills, and social responsibility.

The article emphasizes that the practical aspects of implementing interdisciplinary integration in the modern educational process create favorable conditions for unlocking each student's creative potential, increasing their intrinsic motivation to learn, and fostering teamwork skills. The paper also highlights the role of the cultural environment and pedagogical support in ensuring students' emotional well-being.

The research findings underscore that the synergy of art and education promotes the development of creative abilities, ethical consciousness, and social competence. They confirm that the organic and systemic combination of art with other educational disciplines is a necessary condition for forming an innovative, adaptive, and socially responsible individual, which is crucial for the successful development of a digital society and its resilience to challenges.

Keywords: *art, education, digitalization, synergy, competence, integration, critical thinking, emotional intelligence, New Ukrainian School.*

DOI: <https://doi.org/10.31392/NZ-udu-164.2025.04>

УДК 796.5:796.01:373.5

Бутенко Г. О.

**МЕТОДИКА ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ РУХОВОЇ АКТИВНОСТІ
УЧНІВ СТАРШИХ КЛАСІВ ЗАСОБАМИ АКТИВНОГО ТУРИЗМУ
В РАМКАХ ФІЗИЧНОЇ РЕКРЕАЦІЇ**

Сучасне суспільство характеризується інтенсивним розвитком інформаційно-комунікаційних технологій, що формують нові моделі соціалізації й організації дозвілля підлітків. Зростання часу, проведеного у віртуальному середовищі, зумовлює зниження рівня їхньої рухової активності, що набуває глобального характеру та негативно позначається на фізичному й психоемоційному здоров'ї школярів. В умовах України ця проблема ускладнюється соціально-економічними викликами та воєнними загрозами, які підсилюють стресове навантаження молоді. У зв'язку з цим особливої актуальності набуває пошук інноваційних педагогічних рішень, серед яких активний туризм розглядається як ефективна форма фізичної